

IN MEMORIAM

Dr. Farkas Tibor (1921–1996)

1950. ősz, Múzeum körút 4. Az akkor még Pázmány Péterről elnevezett Természettudományi Karon *Keve András* egyetemi magántanár „Madártan” című kollégiumát ajánlja nekem egy szöke, kék szemű, nálunknál jóval idősebb és műveltebb évfolyamtársunk: Farkas Tibor, és madarászó túrára hív Koffán Károllyal, a Szíjji fiúkkal a Budai-hegységbe, a Pilisbe. Már akkor „kövirigózik”, Dél-Afrikáról, Madagaszkárról beszél lebilincselően. Mi meg csak hallgatjuk a tündérmesét a fületlen előadótérben, hiszen a határon még Pozsonyba sem engednek ki, nemhogy a vasfüggönyön túlra.

Farkas Tibor 1921. április 17-én született Budapesten. Gyermekkora Újpesthez fűződik, nagyapja horgászni, madarászni az Óbudai (hajógyári) szigetre viszi. A Vas-utcai kereskedelmiben érettségizik, Szerb Antal is tanítja. 1944-ben az erdélyi harcokban hadifogságba esik, négy évet „húz le”.

Kis híján elpusztul a romániai curtea-de-arges-i fogolytáborban, aztán cementgyárban dolgoztatják a Kaukázus előterében Krasznodár táján.

1948-ban kerül haza, és iratkozik be a biológia-földrajz szakra az egyetemen, ahol 1952. júliusában már kinevezett tanárségéd az állatrendszertani intézetben. Bár egyszerű munkácsaládban nevelkedett, de ebből soha nem szerzett előnyt a Rákosi-rendszerben, mindent a tehetségével ért el. 1953. Novemberétől Dudich Endre professzor mellett aspirásként dolgozik, és megírja *Magyarország ornithográfiája* c. kandidátusi értekezését.

1957. januárjában Bécsbe menekül. Jól beszél németül (az orosz és francia mellett) és dr. Willy Kuehnelt zoológus professzor ajánlására nyomban egyéves ösztöndíjat kap a Rockefeller Alapítványtól, hogy német nyelven rekonstruálja és kiadásra előkészítse a Budapesten odavesztett értekezését. A feladattal 1958-ban el is készül, de a mű kiadására csak 1967-ben kerül sor a Német Szövetségi Köztársaságban. 1957. Szeptemberét a dél-franciaországi Tour de Valat-ban, a Luc Hoffman vezette madártani kutatóállomáson tölti, és szerez jó tapasztalatokat későbbi szervező munkájához.

Angol kollegák tanácsára megpályázza Dél-Afrikában a barberspan-i (Transvaal tartomány) természetvédelmi rezervátum állomásvezetői állását. Új feladata lesz Barberspanban a madártani kutatóállomás kiépítése is. Kezdő kutatóként az ökológiai állatföldrajz mellett érdeklődni kezd az összehasonlító szokástan alkalmazása iránt a madarak törzsfjlődési vizsgálatainál. A *Turdinae* alcsaládot választja ki még idehaza, s mivel e csoport elsődleges fejlődési központja az ethiopiai faunaterületen van, így Transvaalban a megkezdett tudományos kutatásait is folytatni tudja, bár nagyobb utazásaihoz a mai Zambia, Zimbabwe és Kelet-Transvaal területeire ismét amerikai ösztöndíjat (grant) kell szereznie. A *Monticola* genus-szal kapcsolatos kutatási eredményeit angol, német folyóiratokban publikálja, utazásairól szóló jelentéseit a philadelphiai American Society évkönyveiben közlik (1963, 1964, 1974). 1966-ban felmondja barberspani állását.

1966 szeptemberében először jön haza Magyarországra, de dél-afrikai állampolgársága miatt Afrikáról szóló írását a Magvető Könyvkiadó visszaadja. Felkeresi Konrad Lorenz professzort, a Max Planck Etológiai Intézet vezetőjét, aki egy éves vendégkutatást ajánl neki a Bodeni-tó melletti radolfzelli állomásukon. Nagy vállalkozására, a madagaszkári *Monticola* genus tisztázására ekkor kap ösztöndíjat C.J. Benson neves Afrika-ornitológustól (Cambridge). 1968 márciusában már New Yorkban találjuk, a világ leggazdagabb rigógyűjteményét tanulmányozza a Természettudományi Múzeumban, sőt a múzeum, igazgatója, *D. Amadon* 3500 dolláros granttal is támogatja az expedíciót.

Most már olyan állást keres, ahol a hosszabb madagaszkári utazáshoz fizetés nélküli szabadságot engedélyeznek, és ez sikerül is: 1969. januárjában *J. M. Winterbottom* professzortól a Capes Town University-n három éves kutatói megbízást kap. 1969. október – 1970. januárja között dolgozik

Madagaszkáron, gyűjtőútjának nagy eredménye egy új faj és alfaj (*Monticola bensoni*), valamint egy *Copsychus* alfaj felfedezése. A taxonómiai tévedések tisztázásán kívül számos érdekes ökológiai és etológiai megfigyelést tesz.

A főkvárosi intézetnek abba a kutatási témájába kapcsolódik be, amely az Orange folyón épülő nagy víztározók és öntöző csatornarendszerek hatását vizsgálja a Karroon. *Wenger* holland botanikus a növénytársulásokat, *Farkas Tibor* a madárvilágot figyeli a megváltoztatott tájban. Nyomban felismeri a témában rejlő ökoszisztematikus lehetőségeket. „tanyáját” az Orange felső folyásánál veri fel, Cape-Townba csak munkamegbeszélésekre megy el. Először ő közöl Dél-Afrikában madárszünökológiát. A teljes mű 1981-ben jelenik meg: *Bird Communities of the False Upper Karroo* címmel.

1973-ban pályázza meg a bloemfonteini Nemzeti Múzeum madártani osztályának vezetői állását - innen megy nyugdíjba 1986-ban. Orange Free State tartomány tartozik hozzá, különösen kedvelt kutató terepe a Korannaberg és Betlehem homokkő tanúhegyeinek világa. (Utóbbi közelében van a híres Golden Gate Highlands Nat.Park.)

1980-ban Lilogwében (Malawi Köztársaság) a pánafrikai madártani kongresszuson ismerteti módszerét: a kladisztikus analízist a törzsfajlódási, rokonsági kapcsolatok felderítésénél, amelyet szintén először alkalmaz Dél-Afrikában a korannabergi fauna leírásánál.

1984-ben Bonnban rendezett Afika-szimpóziumra is meghívják, ahol a *Copsychus albospecularis* alfajainak származását a modern hipotézis alapján ismerteti. Ekkor ismét hazalátogat Magyarországra.

1990-ben a tudományok doktora címre adja be pályázatát a Magyar Tudományos Akadémiánál – sikertelenül. 1994-ben jár utoljára idehaza.

75 éves korában pietermaritzburgi otthonában, íróasztalánál dolgozva viszi el a végzetes szívvroham, 1996. augusztus 15-én. Hamvait végakarata szerint a maga ültette pompás kertben szórták széjjel, augusztus 20-án, a magyarok nagy ünnepén, mert hűséges magyar maradt mindenütt a nagyvilágban.

Életrajzi adatok

Tagságok

- a New York Academy of Sciences választott rendes tagja (1964–1969; tekintélyes, az angolszász országokban igen befolyásos, tudományos *magántársulat*)
- Deutsche Ornithologen Gesellschaft (1962–1986)
- Southern-African Ornithological Society (1959–1986)
- a Magyar Madártani Társaságnak (1948–1956?)

Tudományos címek

A londoni *International Free Protestant Episcopal University* 1968-ban két értekezése alapján (a barberspani madárvilággal kapcsolatban) filozófiai doktorátust ad neki.

Monográfiák

- Bird Communities of the False Upper Karroo.* Memoirs of the National Museum. Bloemfontein, 1981. 160 p.
- Contribution to the bird fauna of Barberspan.* Ostrich, Suppl. No. 4, 1962. 39 pp.
- Ornithogeographie Ungarns.* Duncker & Humblot, Berlin (1967). 199 p.
- The Birds of Korannaberg, Eastern Orange Free State, South Africa.* Navorsinge van di Nasionale Museum, Bloemfontein, 1998, Vol. 6(6), p. 36–107.
- Der Steinrötel.* Die Neue Brehm Bücherei. A. Ziemsen, 1998. (2. kiadás). 94 p. (Schmidt Eggonal társszerzőként)

Nyomtatásban megjelent dolgozatok:

- Zur Brutbiologie und Ethologie des Steinrotels (*Monticola saxatilis* L.) *Vogelwelt* 76, p. 164–180. 1955.
- Notes on the behaviour of the mocking chat *Thamnolaea cinnamomeiventris* (Lafr.) in Western Transvaal. *Ostrich* 32, p. 122–127. 1961.
- Zur Biologie und Ethologie der sudafrikanischen Arten der Gattung *Monticola* (Boie). I. Teil; *Monticola brevipes* (Waterhouse). *Vogelwelt* 83(4), p. 97–116. 1962.
- Zur Biologie und Ethologie der sudafrikanischen Arten der Gattung *Monticola* (Boie). II. Teil; *Monticola rupestris* Vieillot. *Vogelwelt* 83(4), p. 161–173. 1962.
- Zur Biologie und Ethologie der sudafrikanischen Arten der Gattung *Monticola* (Boie). III. Teil; *Monticola explorator* (Vieill.). *Vogelwelt* 84(1), p. 11–22. 1963.
- Die Bedeutung der pleistozanen Vogelfaunen der Höhlen im Ungarischen Mittelgebirge. *Internat. Journ. of Speleology* 1(1–2), p. 217–227. 1964.
- Zur systematischen Stellung des Pretoria-Steinrotels *Monticola pretoriae* Gunning-Roberts. *Vogelwelt* 87(2), p. 33–48. 1996.
- The birds of Barberspan. III. Some structural changes in the avifauna of the Barberspan Nature Reserve. *Ostrich* Suppl. No. 6. Proc. 2nd Pan-Afr. Ornith. Congr. Pietermaritzburg 1964. p. 463–491. 1996.
- Notes on the breeding activities and post-embryonic development in the Mocking Chat: *Thamnolaea cinnamomeiventris* (Lafr.). *Ostrich* Suppl. No. 6. Proc. 2nd Pan-Afr. Ornith. Congr. at Pietermaritzburg 1964–1996.
- Zur Biologie und Ethologie der Angola-Waldmerle *Monticola angolensis* Sousa. *Rev. Zool. Bot. Afr.* 77, p. 162–189. 1968.
- Notes on the biology and ethology of the Natal Robin *Cossypha natalensis*. *Ibis* 111, p. 281–292. 1969.
- Monticola bensoni*, a new species from south-western Madagascar. *Ostrich*, Suppl. No. 9, p. 83–90. 1971.
- Copsychus albospecularis winterbottomi*, a new subspecies from the South-East of Madagascar. *Ostrich* 43, p. 228–230. 1972.
- Notes on the biology and ethology of Heuglin's Robin *Cossypha heuglini*. *Ostrich* 44, p. 95–105. 1973.
- The biology and a new subspecies of *Monticola sharpei*. *Bull. Brit. Orn. Club* 93(4), p. 145–155. 1973.
- On the biology and a new subspecies of *Monticola inermis* (Hartlaub). *Bull. Brit. Orn. Club* 95(4), p. 165–170. 1975.
- Notes on the birds of the south-western Kalahari. - *Bonner Zool. Beitr.* 29(4), p. 418–439. 1978.
- A further note on the status of *Monticola pretoriae* Gunning and Roberts, 1911. *Bull. Brit. Orn. Club* 99(1), p. 20–21. 1979.
- Taxonomic features common to *Mimidae*, *Erythropygia* and some other genera. Proc. 5th Pan-Afr. Orn. Congr. at Lilongwe, Malawi 1980, p. 63–80. S.A.O.S. Johannesburg. 1984.
- Notes on the biology and taxonomy of the Madagascar Robin-chat (*Copsychus albospecularis* Eyndoux and Gervais). Proc. Intern. Symp. Afr. Vertebr. at Bonn, p. 375–394. Zool. Forschungsinst. U. Mus. A. Koenig, Bonn. 1985.

D. Nagy Éva

**Roger Tory Peterson
(1908-1996)**

1996. július 28-án Connecticut állambeli otthonában elhunyt minden idők legbefolyásosabb madárfestője, Roger Tory Peterson.

Nevét jól ismerték világszerte az élő természet rajongói, mivel százezrek tanulták meg a körülöttük élő madarak, virágok, pillangók neveit az általa festett vagy szerkesztett határozók segítségével. Hazánkban is madarászok több nemzedéke nőtt már fel magyarul „Európa madarai” címen megjelent határozókönyvének képtábláin.

Peterson 1908. augusztus 28-án született New York állam Jamestown városában. Tanári indíttatásra kezdett a fiatal Roger a madarakkal foglalkozni, és szinte egy hét leforgása alatt teljesen a rabjává vált a madárhatózás szenvedélyének. A határozást segítő, rajzokat kezdett készíteni a megfigyelt madarokról, majd a gimnázium befejeztével New Yorkba költözött, hogy beiratkozzon a művészeti akadémiára. Ennek elvégzése után a massachusettsi Brookline-ban kezdett tanítani. Huszonhat évesen kezdett kilincselni a kiadóknál első madárhatózó-könyvének kiadása ügyében. Végül a Houghton Mifflin Company volt hajlandó vállalni a kockázatot az ifjú művész könyve kapcsán, és kétezer példányban kinyomatták „Field Guide to the Birds” című könyvét. A példányszám megválasztásával túlzottan óvatosnak bizonyultak, mivel a könyv egy hét alatt elfogyott, és négy későbbi kiadása (a legutóbbi 1994-ben) összesen hét millió példányban kelt el, ezzel minden idők tíz legkeresettebb angol nyelvű könyve közé került. A sikeren felbuzdulva írta meg aztán második határozó könyvét, a „Field Guide to the Western Birds”-öt, mely hasonló sikernek örvendett az amerikai olvasók táborában. Amerikai létére Európa madarainak megőrzése sem okozott neki nehézséget, és 1953-ban a Collins és a Houghton Mifflin kiadók gondozásában megjelent „A Field Guide to the Birds of Britain and Europe” című könyve, melyet aztán 1959-ben és 1993-ban újra kiadtak. Magyarországon 1969 óta négy kiadása látott napvilágot, és sajnos máig egyetlen használható terepi madárhatózónk magyar nyelven.

Hatózóinak titka abban rejlett, hogy egyrészt szakított a hagyománnyal, melynél a madárhatózás feltételezte, hogy az adott példány a szakember kezében legyen, másrészt igyekezett rögtön – az ábrán nyilakkal, a szövegben rövid, lényegretörő leírással – a legszembetűnőbb, leghasználhatóbb bélyegekre irányítani az olvasó figyelmét. E módszert aztán más rendszertani csoportokra is alkalmazták, és a kiadó egy egész határozósorozat szerkesztését rábízta ezért Petersonra. Emellett tizenkilenc további könyvnek lett szerzője vagy társszerzője, és további tizenegy könyvben szerepelnek ábrái.

Nem csupán rengeteg könyve és előadása hívta fel a közönség figyelmét a természetre és annak védelmére, de ő maga is serényen munkálkodott a természet védelméért. Tevékenységéért számos díjban és emlékéremben részesült. 22 egyetemtől kapott díszdoktori címet. 1980-ban megkapta az USA elnöki érdemérmét (Presidential Medal of Freedom), és kétszer Nobel Béke-díjra is felterjesztették.

Könyvének magyar kiadása révén, mely idehaza egyszerűen csak a „Peterson” néven ismert, mi magyarok is rengeteget köszönhetünk munkásságának. Az „Európa madarai” nélkül talán nem létezne ma az MME, és egész bizonyosan sokkal kevesebb eredménnyel büszkélkedhetne hazai természetvédelmünk.

Dr. Magyar Gábor

Réthy Zsigmond
(1946–1998)

A hatvanas években Dr. Vertse Albert, Madártani intézetünk egykor volt igazgatója rendszeresen végzett madárvédelmi kutatásokat a Szarvasi Arborétumban. Az író Fekete István volt gyakori segítőtársa s hozzájuk csatlakozott később a fiatal Réthy Zsigmond, lelkes famulusként. Ők oltották be a minden iránt érdeklődő gimnazistát a természetrajongás mákonyával s ez a szellemiség vált életútjának meghatározójává.

Békéscsabán, Szarvason, Debrecenben, Szegeden végzett tanulmányait befejezve biológianári, könyvtárosi és népművelői képesítéssel kezdte munkásságát. 1973-ban került a Békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumba, és ott rövid megszakítással életén át dolgozott. 1979-ben a természetvédelem szervezetébe lépett át, ahol tájvédelmi körzetvezetőként legkedvesebb területének, a Szabadkigyósi Tájvédelmi Körzetnek a védetté nyilvánítását készítette elő. Ennek megtörténével visszatért a Múzeumhoz. Megszervezte annak Természettudományos Osztályát, melyet haláláig vezetett.

Múzeológusként is csak a természetvédelem ügyét szolgálta. Lelkes részese volt a számára oly sokat jelentő Kőrös-Maros-vidéki Nemzeti Park előkészítésének, élete legboldogabb napjaként emlegette annak megnyitását. Jó diplomáciai érzékkel látta el a hivatalos természetvédelem megyei ügyintézőinek folyamatos szaktanácsadását. A Múzeum égisze alatt általa rendezett nyári táborozások természetismeretűre, szülőföldről rajongásra nevelő programjait országos elismerés kísérte. Számos, később szaktekintélyként elfogadott nevelő, kutató és gyakorlati természetvédő szakember ezeken a foglalkozásokon kezdte szakmai pályafutását. A Múzeum természettudományos kiállításait is mindenkor védelmi célokat szolgáló szemlélettel rendezte, ezt a szellemiséget tükrözték könyvei, dolgozatai, ismeretterjesztő cikkei. Közöttük kiemelkedő a szerkesztésében kiadott Magyar Madártani Bibliográfia, amely 1980-ig tartalmazza a magyar ornitológia írásos eredményeinek felsorolását.

A Békés megyei Múzeumok Évkönyve mellett egyéb periodikák, így a *Környezet- és Természetvédelmi Évkönyv*, valamint a *Natura Bekesensis* is neki köszönhetően biztosították a Délkelet-Alfölddel foglalkozó, természettudományos tanulmányok megjelenését. A Magyar Biológiai Társaság, a Magyar Tudományos Akadémia Ökológiai Munkabizottsága, a Pulszky Társaság, valamint a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület tagjaként is mindenkor azon munkálkodott, hogy Békés megye természeti értékei megismerésének, oltalmazásának minél szélesebb körű támogatottságot biztosítson.

Megszállott lokálpatrióta volt, a szó legnemesebb értelmében, alázatos rajongója szülőföldjének. Sokoldalúan kultúrált, szeretetreméltó egyéniségének talán nem is a Chernel Emlékérem és a Pro Natura jelentette a legnagyobb elismerését. Inkább annak a sok-sok fiatal természetvédőnek sugárzó arca, kik majd a jövőben hivatottak Réthy Zsigmond példás életművét továbbvinni.

A mindenki által tisztelt, elismert, szeretett baráttól és munkatárstól nehéz elbúcsúzni.

Dr. Sterbetz István

Kohl István, ornitológus és muzeológus
(1922 – 1998)

Mindazoknak, akik csak egyszer is találkoztak Kohl Istvánnal, hihetetlennek tűnt halálának híre. A közelállók, akik tudtak rövid, de súlyos szenvedéséről, szintén tanácstalanná váltak, senki sem akarta elhinni az elmúlást. A biológusok, természetbarátok és mindenki Pista bácsija nincs többé. Érthető volt hitetlenkedésünk, hiszen kételyeinkben, lankadó pillanatainkban Nála mindig volt egy biztató szó, egy jó tanács. A legnehezebb helyzetekben is tudott élcelődni, mosollyal buzdítani, de az

emberi tehetetlenség vagy a hanyagság és különösen a fellengzős hazárd véleménynyilvánítás gyorsan kihozta sodrából, ilyenkor nem volt kegyelem, rendre és rangra való tekintet nélkül az illető megkapta a magáét. Szorgalmas, szakmailag jól felkészült és a konokságig kitartó munkájával sokunknak mintaképe volt. Terepen vagy a szászrégeni preparáló műhelyben hosszúra nyúló beszélgetéseinkben az egyszerűségre és kitartásra tanított. Madarász naplót lapozgatva a harmadik kötet mottójaként akadok rá arra a Zeyk Miklós idézetre, amit nekünk fiatalabbaknak gyakran elmondott: „Inkább keveset, de biztosan írni, mint sok kétséssel megzavarni a tudományt és megnehezíteni az utánunk következő búvárok munkáját.” (Z.M.: Erdély madarai/Die Vögel Siebenbürgens).

Kohl István az ornitológus tudósnak és muzeológusnak makacsul kitartó önképző tevékenységéről csak úgy alkothatunk valamelyes képet, ha életútjának legalább jelentősebb állomásait felidézünk. Példaértékű stációi vannak ennek az útnak. 1922. július 30-án született Szászrégenben, itt végezte általános iskolai tanulmányait és a német iskolában. Édesapja szűcs és preparátormester volt, a Sörház utcai kis műhelyében dolgozott mint kisiparos, ahol később István fia a méltán híres madárgyűjteményét preparálta nagy hozzáértéssel. Kisgyermekként érdeklődött a madarak és általában az állatok iránt, lapozgatta az otthon fellelhető szakkönyveket. Amint naplójában is írja számára ünnep volt az alkalom, ha Hermann Ottó: „A madarak hasznáról és káráról” című könyvét kézhez kaphatta. Iskolás korában próbálkozik a madárpreparálással, és az iskolai szertár számára különböző emléskoponyákat készít. A régi szokás szerint édesapja más mesterhez adja inasnak. Így 1937-ben Marosvásárhelyre kerül, hogy a szűcs mesterséget kitanulja. Inas éve alatt gyakran járja az erdőt és ismerkedik a madarakkal. Szintén naplósorokat idézünk annak bemutatására, mennyire érdeklődött az állatok iránt és mily nagy volt a fiatal Kohl István tudásszomja: „Ezekben az években tanítómesterem megvette Brehm „Az állatok világa” című kötet-sorozatának negyedik magyar kiadását. Tudta, hogy szeretem az állatokat, esténként, mikor elmentek hazulról, hívott, hogy maradjak a kislányá mellett, én pedig szívesen mentem, mert ilyenkor mindig kinyitotta a könyvszekrényt, és én nyugodtan olvashattam a könyvekből.” Inas éveiben a nyári szabadságok idején apjától tanulja a preparálás művészetét. 1940 júliusában felszabadul, és mint szűcssegéd dolgozik, közben madarakat preparál, és mind gyakrabban látogatja a városi könyvtárat, autodidakta módon bővíti ornitológiai tudását. Első fizetését a 18 kötetes Brehm megvásárlására fordítja. Olvasmányából szerez tudomást a Magyar Madártani Intézetéről, és tervezgeti az Intézet gyűjteményének meglátogatását. 1942-ben így ír erről a látogatásról: „1942. VIII. 20. Budapest. Megkeresem a térképen a Hermann Ottó utcát. Elindulok oda. Az ajtó előtt gondolkodom bemenjek-e, vagy sem? Mit fognak mondani nekem? Vajon kiutasítanak-e egy ilyen komoly tudományos Intézetből egy fiatal idegent? Átléptem a küszöböt és igazán meglepő (amint arról később meggyőződtem) meleg szeretettel fogadtak. Aprólkósan megmutatták az egész gyűjteményt, és arra buzdítottak, hogy egyszerű megfigyeléseket tegyek, mert a tudomány számára minden fontos... Hogy annak idején ki kalauzolt végig az intézetben, nem emlékszem, de alig hiszem, hogy tévednék, ha Pátkai Imrere gondolok.” Későbbi feljegyzéseiben tisztázza, hogy mégis dr. Keve András vezette végig az Intézet gyűjteményében. Levelezik dr. Vasvári Miklóssal, és szorgalmasan küldi a bagolyköpetteket a Madártani Intézetbe. Majd szoros kapcsolatot épít ki Keve András professzorral, akit mindvégig tanítómesterének tekint, és több madártani cikket írnak közösen.

1943-ban már tagja a szászrégeni zenekarnak, később újrászervezi és vezeti azt. Ugyanebben az évben bevonul a honvéd hadseregbe, ahol egy ideig szintén a zenekarban tevékenykedik. Katonaként is gyűjti a bagolyköpetteket és küldi dr. Vasvári Miklósnak a Madártani Intézetbe. 1945-ben a háború végén hazafelé jövet orosz fogságba esik. Egy iskolában szállásolják el, ahol ráakad a „Was fliegt denn da” kis madárhatározóra, és ezt a könyvet magához veszi, fogsága idején ebből tanulja meg a madarak latin neveit. 1945-ben szabadul, majd Marosvásárhelyen dolgozik mint szűcssegéd. 1946-ban, az apa halála után Szászrégenben a családi műhelyben folytatja a mesterséget, közben madarakat gyűri a Magyar Madártani Intézettől kapott gyűrűkkel, bejárja Régen környékét, a Görgényi- és

Kelemen-havasokat, megfigyeléseket végez. Ezekre a tereputakra már felesége, Anna is elkíséri, és mindvégig segíti munkájában.

1949 januárjában összekötöttesbe kerül Lințea Dénes neves román ornitológussal, aki egy preparátori állást ajánl a Focșani Múzeumban. Február 1-jén el is foglalja ezt a munkahelyet. Új korszak nyílik az életében, még intenzívebben foglalkozhat a madártannal. Madarakat, nagyemlősöket preparál, meghatározza és többször átrendezi a madárgyűjteményt, gyűjtőutakra jár, ahol sok alkalma van a vizek és mocsarak madárvilágát megismerni. Eljut a Duna-deltába, amelynek madárvilága lenyűgözően hat rá. A szakmai lehetőségek ellenére nem sokáig marad távol Erdélytől és szülővárosától, 1949 szeptemberében felmond, és hazatér Focșaniból. Újra kinyitja a családi műhelyt, küzd a kisiparosokra nehezedő mind erőteljesebb nyomás ellen. A nehéz szűcs munka mellett időt szakít a madármegfigyelésekre, szorgalmasan tanul és megjelennek az első közleményei. Milyen szintet ér el önképzése során, arra a dr. Bogdan Stugren kolozsvári professzor szavai utalnak a legékesebben. Stugren professzor valahányszor hazatér Szászrégenbe, meglátogatja a műhelyben, és gyakran indulnak együtt kutatóútra a Görgényi- meg a Kelemen-havasokba. Ilyenkor könyvészeti anyagot is hoz madarász barátjának. Pista bácsi többször is kéri, hozza el neki az egyetemi tankönyveket, mert meg szeretné tanulni mindazt, amit a madarakkal kapcsolatban tanítanak. A közismerten szűcszavú professzor felelete mindig csak ennyi volt: „arra Neked nincs szükséged”.

Később a következő párbeszéd zajlik le közöttük:

– Bogdán, árudd el végre miért nem akarsz nekem segíteni? Miért nem akarod nekem elhozni az egyetemi tankönyveket?

– Mondtam, hogy Neked azokra nincs szükséged.

– De miért, hiszen én mindazt szeretném megtanulni.

– Már többször megmondtam, hogy neked azokra nincs szükséged, te már többet tudsz, mint ami azokban a könyvekben van.

Kohl István életében fordulópontot jelent 1951. december 1., amikor belép a Szászrégeni Pedagógiai Liceumba (később 2. sz. Líceum), mint laboráns. Tovább dolgozik a műhelyben is, de most már főleg az iskolai szertár számára preparál. Ezzel kezdetét veszi az a gigászi munka, amelynek eredményeként létrehozza a Régeni Líceum messze földön híres madár- és emlősgyűjteményét: 2330 preparált madár, 3700 részleges madáresontváz, 167 emlős, 895 emlőskoponya, 9 hüllő. Az olvasó tömeges madárpusztítást sejtethetne e számok mögött, de nem pusztításról, inkább megmentésről van szó, hiszen a példányok legnagyobb hányadát az olyan elhullott madarak tették ki, amelyeket a preparátorműhely látogató ismerősök, barátok és gyerekek hoztak be. Ez a gyűjtemény igen nagy tudományos értéket képvisel, minden példánya pontos adatokkal ellátott és hármass nyilvántartásban szerepel. A hármass nyilvántartás elemei a példányok címkéiből, a gyűjteményi leltárkönyvből és az egyes példányok méreteit tartalmazó méretfüzetből tevődnek össze. Madártani gyűjteményét katalógus formájában is megjelenteti a Studia évkönyveiben (három részletben). Minden kétséget kizárva megállapíthatjuk, hogy a gyűjtemény egyik legértékesebb része Kohl hagyaték, de azt is tudnunk kell, hogy a létrehozására irányuló kitartó munkát *Szász Gyula*, a széleslátókörű filozófia szakos igazgató tanár támogatta és segítette. *Szász Gyula* nagy hozzáértéssel, kitűnő pedagógiai érzékkel szervezte és igazgatta 27 éven keresztül az akkori Pedagógiai Liceumot és a későbbi 2-es számú Elméleti Liceumot. Felismerte Kohl István tudományos munkásságának értékét, és mindvégig támogatta. Átvállalta a régi családi műhely bérleti díját, és többször is ellenállt a Megyei Tanfelügyelőség azon törekvésének, hogy a gyűjtemény példányait szétosszák a megye iskolái közt, szemléltető anyag gyanánt. Így vált valóra Kohl István nagy álma, hogy tudományos gyűjteményében, múzeumban dolgozhasson – létrehozta a saját múzeumát. Fogadott lányát és unokáját megtanítja a preparálás művészetére, akik nyugdíjba vonulásakor átvették a gyűjtemény gondozását, de ezt a munkát halála napjáig szigorúan ellenőrizte.

Nagyon sokat jár terepre a hatvanas években, sorozatban jelennek meg tudományos dolgozatai. Széleskörű kapcsolatot alakít ki a magyarországi és nyugat-európai ornitológusokkal, múzeumokkal.

Madárrendszertani tanulmányaihoz saját gyűjteményén kívül felhasználja a Magyar Nemzeti Múzeum, a frankfurti, leningrádi és más múzeumok anyagát is. Gyakori vendége a Magyar Madártani Intézetnek, és ha nagy ritkán nyugati útlevelet kap, főleg Németországba látogat, ahol ornitológus barátai nagy örömmel fogadják a németet második anyanyelvként beszélő, és mindig túl szerény szászrégeni madarászt. Mivel nagyemlősöket is preparál, szenvedő alanyává válik Ceaușescu féktelen medvevadászatainak. Évekre a műhelyhez köti a trófeapreparálás, és ha a medvebőrök nem készülnek el idejében, a Pártbizottság és a Securitate zaklatja. Ilyenkor számon kéri a külföldi kapcsolatait, könyv- és levélküldeményeit. Hajnaltól késő estig feleségével együtt dolgoznak a medvetrófeákon, és kevés idő marad az ornitológiára. Egy ilyen nagyobb munka után még egyszer „jutalomként” kap nyugati útlevelet. A következő években az útlevél kérelmezésekor a belügyiek már „kisebb szolgáltatokat” kérnek, ezt határozottan elutasítja. Azokban az években mindnyájan tudtuk, milyen szolgáltatokat tesznek azok, akik gyakran ellátogathatnak a nyugati országokba. A sok munka ellenére estéknél azért mindennap leül íróasztalához, rendszerezi megfigyeléseit, vezeti megfigyelési és méretnaplóit. A medvetrófea preparálása jó alkalom számára a biometriai adatok felvételezésére (kb 150 példány), és a *dr. Bogdan Stugren* professzor barátjával közösen megírt munkájuk, a híres francia vadbiológus *M.A.J. Couturier* figyelmét is felkelti. Ezek az adatok és megfigyelései szolgálnak alapul az Erdélyi Múzeum Egyesület kiadásában megjelent „A kárpáti barnamedvéről” című könyvének is. A „fővadászok” tömegesen lött trófeáit később iparilag dolgozzák fel valamelyik gyárban, ahol tetszés szerint nyújtják a bőröket a nagyobb pontozás érdekében. Erre a csalásra *Kohl István* a fenyegető biztatás ellenére sem volt hajlandó. Így több idő jut az ornitológiára. *Werner Klemm* együtt elkészítik az „Ornis Siebenbürgens” III. kötetét. E munkáját maga is élete fő művének tartotta. Kevesen tudják, miért csak másodszerzője a kötetnek, pedig a munka elsősorban az Ő érdeme. A diktatúra éveiben, amikor tudományos kézirat sem hagyhatta el az ország határait, *Werner Klemm* idős nyugdíjasként könnyebben kijátszhatta a cenzúrát, és eljuttatta a kéziratot Németországba, a közös megegyezés alapján mint első szerző vállalta a felelősséget a „törvénysértésért”.

A tudományos munka mellett nagy gondot fordított a madárvédelmi nevelésre, eljut Maros megye minden eldugott iskolájába, ahol színes, érdekes előadásmódjával lenyűgözi a gyermekeket. Később csak nagy nehézségek árán tud eleget tenni ezeknek a meghívásoknak, hiszen ahol egyszer előadást tart, oda rendszerint visszavárvák. Az iskolából hazainduló gyerekek gyakran nyitják be a műhely ajtaját, és csüngnek Pista bácsi minden szaván. Gyerekek, halászok, vadászok és sok régi polgár keresi fél naponta, hozzák a híreket, ki milyen madarat látott, és van türelme mindenkire. Segítő kezet nyújt a Kézdivásárhelyi Múzeum természetrajzi kiállításának elkészítéséhez. A Marosvásárhelyi Természetrajzi Múzeum egykori munkaközössége is szívesen emlékszik azokra a helyekre, amikor fáradságot nem kímélve együtt dolgozott velünk, minden fizetség nélkül, az alapkiállítás megvalósításán.

1990-ben alapító tagként ott van a Romániai Madártani Egyesület (SOR) medgyesi alakuló ülésén és első közt iratkozik be az Erdélyi Múzeum Egyesület Természettudományi szakosztályának tagjai közé.

Kohl István minden erdélyi és romániai ornitológus ismerete és becsülte, szoros kapcsolatot tartott fenn a magyarországi és nyugati szakemberekkel. Tanító mestere volt a lelkes marosvásárhelyi madarász csapatnak, akikkel megszervezi a Marosmenti szinkron megfigyeléseket. Mindnyájan tudtuk, hogy hétfő este a szimfonikus koncert előtt Pista bácsi a marosvásárhelyi Lacto bárban fogyasztja el a szokásos tejfölös puliszkjáját, ilyenkor már fél hét előtt ott tolongtak az asztalánál a fiúk: *Szombath Zoltán, Gombos Attila, Kelemen Attila, Szabó József, Antal László, Szabó László, Szombath Pista* és *Bartha Tibi*. Mentora volt a marosvásárhelyi madarász fiúk második generációjának is, akik a mai „*Milvus*” csoport tagjai. Kitűnő terepismerete révén gyakran neves biológusokat kalauzol és segít a munkájukban. Pillanatok alatt ledobta a munkaköpenyt és eszmába ugrott, ha megjelent *Gyurkó István* professzor, az ichtiológus tanársegédjével, *Nagy Zoltánnal* és az elmaradhatatlan *Kacsó* bácsival, a laboránssal. Gyűjtő útjaira elkísérte az ichtiológus *Petre*

Bănărescut, Hamar Márton mammológust, *Fuhnt*, a herpetológust, *Botoșăneanul, Horea Almășant, Csűrös Istvánt* és *Róbert Endrét*. Gyakran felkeresték madarász barátai és munkatársai: *Korodi Gál János, Kiss János Botond, Dan Muntanu, Ion I. Cătuneanu* és *Peter Weber*. Ő mindenki Pista bácsija volt.

Rá emlékeztet a Faragói-tó, a Kelemen-havasok, a Görgény völgye, a Mocsár-erdő, a radnótifáji kockásliliom-mező, a Maros mentén együtt megtett sok kilométer és az esti tüzek a hosszúra nyúló beszélgetésekkel. Az arc ugyanaz, de emlékezéseimben mégis három kép jelenik meg: Pista bácsi a preparáló műhely asztala előtt; Pista bácsi terepen és Pista bácsi az íróasztalánál. Élete legnagyobb része ezen a hármasszinteren zajlott, a szó szoros értelmében fáradtság nélkül, a végső megpihenésig.

Nagy feladat vár arra, aki a gondosan megőrzött levelezését feldolgozza. Élete során 122 tudományos munkája jelent meg, de még kiadatlan a „Madarak a bibliában” című kézírata, a madárvédelem népszerűsítésére írt novellái, és az utókor feladata az is, hogy a felbecsülhetetlen értékű gyűjteményét és szakkönyvtárát megőrizze. Utolsó szavaival is a könyvtára sorsát próbálta intézni, de sajnos ehhez már nem volt ereje. Vigyázó felesége és nevelt fia, Pistuka csak a próbálkozásnak lehettek tanúi.

1998. március 27-én sokan elkísérték utolsó útjára, ott volt Szászrégen apraja-nagyja, hiszen Kohl István nem mindennapi polgára volt a kisvárosnak. Ő egyszemélyes intézmény volt Szászrégenben, de odasereglettünk Erdély minden sarkából, hiszen lehet, hogy Erdély utolsó autodidakta tudósát temettük.

Sárkány-Kiss Endre

Szabó László Vilmos (1916–1998)

A parté Szt.Bertalan idézete nagyon találó Szabó Vilmos tanár úr életére:

*„A szív vidámsága felemeli
és magasba lendíti az embert.
- Mint madarat a szárnya. -
A szíven fordul meg minden.”*

Mint volt bajai ciszterci diák szeretett tanáromra emlékezem. Ő indított el a biológus pályán azon belül a madártan szép tudománya felé. A háború után a kifosztott bajai biológiai szertár gyarapítása volt elsőrendű feladata.

Kitűnően tudott „csúzlival” célozni, s így tudta a III. Béla Ciszterci Gimnázium szertár részére a télen itt tartózkodó csonttollú madarat begyűjteni. Mint az egyik szertárosa, többször gyűjtöttünk együtt Vele a bajai Sugovicában csiborokat. Kitűnő botanikus is volt. Az iskolák államosítása után kb. tizenöt év múlva találkoztunk újból a Madártani Intézetben. Ettől kezdve megküldte madártani tudományos cikkeit, amelynek jegyzékét megemlékezésem végén adtam meg.

Levelezésben álltam vele haláláig. Egyszer egy szép kriván-tárai képeslapot küldtem részére. Ezt válaszolta: „Egyszer ott aludtam hálósáokban az utolsó törpefenyők egyike alatt. Arra ébredtem, hogy egy medve nyaldossa az arcomat. Persze ez csak álom volt, mert eső esett rám. A mormotákat itt fényképeztem”.

Megküldte „A Vértes természeti értékei” c. könyvét a következő dedikálással:

„A Természet az Ég kék
selymébe kötött Biblia,
mely Istenről beszél s
melyben Isten beszél.”

Kétszer meghívtam a Pannonhalmi Bencés Gimnázium biológiai szakkörébe diavetítéses előadásra. Sajnos, a harmadik előadás már elmaradt!

Tanulóim hosszú ideig csodás dia-felvételeiről és színes, szakszerű élménybeszámolóiról beszéltek. Hangját is rögzítették, íme egy kis példa gyönyörű stílusára: „A túlzott igények, szerzések, taposások, önzések, hobbik zajos rohanások világában intő példa a Természet. Minden hangya boldog a bolyban, minden fiatal sejt örül, amikor az öreg fa virágzik, termést hoz. Harmónia, rend, szépség körülöttük. Belülről kialakított, értelmes, erős élet, szívünkhöz szóló szépség, tiszta öröm a Természet. A csend hála és öröm. Igen a Természet csendben tanít, s tanulni is csak csendben lehet. S nemcsak tanít, nevel is.

Fekete subát terít magára az erdő. S millió ezüst csillagszemét felnyitva nézi-nézi az örökké megújuló, megfiatalodó Földet a csendben csodálkozó Ég. Ezért trillázik mindenfelé a fülemülék fuvólája, hirdelve a Természet és Élet tiszta forrásait.”

Kitűnő pedagógus is volt. Ő ajánlotta, hogy az érettségizők utolsó biológiai óráját az arborétumban tartsam. Ott a könyvvirág kis levélkedarabját rágassam meg diákjaimmal, sohasem fogjál elfelejteni a kalcium-oxalát szűrős, csípős ízét. Tudományos madártani munkáiban mintaszerűek a gyönyörű ökológiai-cönológiai rajzai. A Hortobágyi Nemzeti Parkban utóda, s tanítványa dr. Kovács Gábor is rengeteget tanult Szabó Vilmos tanár úrtól. Még Csákvárról utazott éjjelente vonattal az ún. synchron megfigyelésekre a Hortobágyra, s aludt a szabad ég alatt a pásztorokkal együtt. Amikor kinevezték tudományos munkatársnak a Hortobágyra, többször élvezhettük nagyiváni kutatóházban vendégszeretét.

Együtt találtuk meg a Kiskunsági Nemzeti Parkban, Bócsán a gulipán fészkelését. A legnehezebben hozzáférhető és megfigyelhető fajokat írta le, sokszor az éjszakát a nádasban töltve. 1962-ben az erdei szürkebegy (*Prunella modularis*) fészkelését a Bükkhegységben, 1971-ben pajzos cankó (*Philomachus pugnax*) fészkelését a csákvári réten, 1973-ban a hazai Porzana-fajaink fészkelésének összehasonlító vizsgálatát végezte el. A Hortobágyon 1974-ben a csikosfejű nádiposzáta (*Acrocephalus paludicola*), 1975-ben a fekete szárnyú székicsér (*Glareola nordmanni*) fészkelését figyelte meg. A sarkantyús sármány (*Calcarius lapponicus*) hazai előfordulásához szolgáltatott adatokat. Hogy ezen fajok adatai mennyire fontosak a tudományra nézve, bizonyítja, hogy a svájci Glutz von Blotzheim: Handbuch der Vögel Mitteleuropas c. kitűnő könyveihez külön kérte a Madártani Intézettől Szabó Vilmos tanár úr eredeti közleményeit! Pedagógiai elve volt, hogy a diákokat szeretni és tisztelni kell. A természetes fegyelem a kölesönös tiszteleten alapuló rend. Ellenőrzött követelmény nélkül nincs nevelés, nemesedés! Többé, nemesebbé tenni, és ezáltal többé nemesebbé lenni, a ciszterci nevelés elvét hirdette.

Chernel István a Madártani Intézet egykori igazgatója búcsúzott szeretett bencés tanárától, az ornitológus Fászl Istvántól. Az Ő szavaival búcsúzom Tőled, Vilmos atya, tanár úr!

„Amire törekedtl, amit életed céljával kitűztél, elérted egészben: sikerült az ornithológia szép tudománya iránt való érdeklődést az ifjúságban, tanítványaidban felkelteni, a szívükben a természet igaz szeretetét megfakasztani. Hozzájárultál a tudomány gyarapításához nemcsak közvetlenül, hanem – ami kiválóan fontos – közvetve is, mert egy ifjú nemzedékbe beléoltottad a tudományért való lelkesedést, a kötelesség teljesítésének tiszta tudatával egyetemben, ezen kívül példát adtl életedben, ami a jellem nevelésének leghatásosabb módja. Ez az, ami életednek tartalmat adott, azt megszépítette, ez az, ami leglőbb érdemed, melynek élő hatása sirodon túl is megnyilvánul és helyet biztosít nevednek a magyar ornithológia történetében s mindazoknak hálás szívében, kik szerencsések voltak Tőled tanulni.

Nyugodjál békében, kedves jó tanárom! Hűséges szívvel őrzöm emlékedet, és sohasem fogom elfelejteni, hogy Te tereltél arra a pályára, melyen keserűséget alig, hanem inkább annyi sok boldogságot, zavartalan tiszta örömet találtam." Isten Veled!

Dr. Rékási József

(A megemlékezés Szabó László Vilmos csákvári temetésén hangzott el – *A szerk.*)